

З матеріалів обласної педагогічної виставки
Н. Б. Візгалова,
заступник директора з навчально-виховної
роботи загальноосвітньої школи I-III ступенів № 21
м. Житомира

Неперервність і наступність у навчанні як передумова забезпечення якості освіти

Реформаційні процеси, що відбуваються у сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань, одним з яких є забезпечення наступності між суміжними ланками освіти: дошкільною, початковою та середньою. У відповідності з чинним законодавством та нормативно-правовими документами саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти.

Мета й завдання роботи:

-з'ясувати можливості реалізації принципу неперервності та наступності у навчанні в умовах функціонування сучасної середньої загальноосвітньої школи України;

- продемонструвати на прикладах способи впровадження у практичну діяльність принципу наступності у навчанні між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти;
- експериментально перевірити ефективність програми впровадження заходів, що забезпечують реалізацію принципу наступності у навчанні учнів ЗНЗ на прикладі системи роботи ЗОШ І-ІІІ ступенів № 21 м. Житомира.

Робота призначена для студентів, вчителів, керівників шкіл.

Актуальність досвіду. Чільне місце у формуванні досвіду інтелектуальної, творчої діяльності, ціннісних орієнтирів, навчанні толерантної, етичної поведінки для взаємопорозуміння й входження дитини в соціум посідає процес спілкування з дорослими й однолітками. Від ефективності й доцільності його педагогічної організації залежить подальша активність дитини, її самоусвідомлення, можливість самовираження. Тому важливого значення у зв'язку з цим набувають принципи наступності, перспективності навчання в дошкільному й шкільному закладах освіти.

Ведуча педагогічна ідея досвіду. Наступність у навчанні між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти розглядається як врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Наступність забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу. Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку, у молодших та середніх класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини.

Технологія досвіду. Теоретичною основою досвіду є технологія особистісно орієнтованого підходу до навчання (О.Я. Савченко, В.Г. Кремінь). Сутність досвіду полягає у проектуванні педагогічного процесу, який базується на діагностиці особистості і наступному навчанні і розвитку.

ВСТУП

Виховання та наставляння починаються з найперших років існування й тривають до кінця життя.

Платон

Основою будь-якого суспільного прогресу в світі є освіта. Цей висновок узгоджується із загальносвітовими та європейськими тенденціями розвитку сучасного суспільства, в якому освіта стає однією із пріоритетних галузей економіки. Відповідно до зростаючих потреб розвитку суспільства, особливо в забезпеченні національної безпеки та сталого економічного розвитку, країни стали більше приділяти уваги ефективності й якості освіти. Що насамперед викликало проблеми неперервності (впродовж життя), наступності, сумісності, масовості й оптимальності в освіті. Іншими словами,

дало початок науковому обґрунтуванню поняття державного рівня – **неперервна освіта**.

Актуальність дослідження.

Історично склалася традиція розглядати освіту як низку ступенів, що послідовно ускладнюються і якими повинна пройти сучасна людина. У педагогічній освіті неперервність розглядається як система безперервного навчання. Взаємозв'язок, єдність і цілісність такої системи зумовлюється дотриманням принципів наступності та перспективності в навчанні, оскільки «неперервний» означає суцільний, постійний, безупинний. У такому розумінні неперервна освіта відкриває можливості для досягнення цілісності й наступності в навчанні, перетворення освіти на процес, що триває упродовж усього життя людини. Чільне місце у формуванні досвіду інтелектуальної, творчої діяльності, ціннісних орієнтирів, навчанні толерантної, етичної поведінки для взаємопорозуміння й входження дитини в соціум посідає процес спілкування з дорослими й однолітками. Від ефективності й доцільності його педагогічної організації залежить подальша активність дитини, її самоусвідомлення, можливість самовираження. *Отже, важливого значення у зв'язку з цим набувають принципи наступності, перспективності навчання в дошкільному й шкільному закладах освіти.*

У **Законі України «Про освіту»** зазначено: «Освіта – основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави». Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, формування громадян, здатних до свідомого суспільного вибору, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу, підвищення освітнього рівня народу, забезпечення народного господарства кваліфікованими фахівцями». У статті 6 визначено основні принципи освіти, серед яких є і принципи «єдності і наступності, безперервності і різноманітності» [6].

Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки [11] своєю метою має оновлення змісту освітнього простору нашої держави: «Розробка Національної стратегії розвитку освіти зумовлена необхідністю кардинальних змін, спрямованих на **підвищення якості і конкурентоспроможності освіти**, вирішення стратегічних завдань, що стоять перед національною системою освіти в нових економічних і соціокультурних умовах, інтеграцію її в європейський і світовий освітній простір.

Серед **ключових напрямків** державної освітньої політики визначено **«забезпечення доступності та неперервності освіти впродовж життя.»**

На сучасному етапі існує **багато проблем**, які стримують розвиток освітньої галузі, не дають можливості забезпечити нову якість освіти, адекватну нинішній історичній епосі. Серед цих проблем у «Національній стратегії розвитку освіти» виділені наступні:

- недостатня відповідність освітніх послуг вимогам суспільства, запитам особистості, потребам ринку праці;
- відсутність цілісної системи виховання, фізичного, морального і духовного розвитку і соціалізації дітей та молоді».

Реформаційні процеси, що відбуваються у сучасному освітньому просторі, зумовлюють нагальність розв'язання комплексних соціально-педагогічних завдань, одним з яких є забезпечення наступності між суміжними ланками освіти: *дошкільною, початковою та середньою*. У відповідності з чинним законодавством та нормативно-правовими документами саме наступність є однією з обов'язкових умов здійснення неперервності здобуття освіти, яка певною мірою має забезпечити єдність, взаємозв'язок та узгодженість мети, змісту, методів, форм навчання й виховання з урахуванням вікових особливостей дітей на суміжних щаблях освіти.

Аналіз останніх досліджень. Проблему наступності й перспективності в освіті та навчанні досліджували ще з давніх часів (А. Дистервег, Я. Коменський, Й. Песталоцці, С. Русова, К. Ушинський тощо), і в наш час вона привертає увагу методистів (А. Богуш, М. Вашуленко, М. Львов, Г. Люблінська, М. Пентилюк, К. Плиско, Л. Федоренко, Т. Чижова та ін.). Розглянемо роботу В. Г. Онушкіна «К критике современных концепций непрерывного образования»[13]. Робота являє собою спробу проведення аналізу феномену неперервної освіти. Поклавши в основу досліджень хронологічний аспект, автор виділяє **чотири етапи** його розвитку:

I етап: кінець 50-х – початок 60-х років. У цей час неперервна освіта трактувалася як ліквідація недоліків шкільної освіти дорослих або як поповнення знань, обумовлене життєвою необхідністю.

II етап: середина 60-х років. У цей час неперервна освіта розглядалася як механізм підвищення кваліфікації.

III етап: кінець 60-х – початок 70-х років. Неперервна освіта стає необхідністю для одержання «job qualification» – кваліфікації, необхідної для роботи в різних галузях економіки.

IV етап: середина 70-х років. Відбувається орієнтація на «life qualification» – освіту, покликану адаптувати людину до життя в сучасному суспільстві.

Під час проведення цього аналізу автор підкреслює світові тенденції в зміні поглядів та визначень поняття «неперервна освіта».

У роботі Є. П. Тонконової [19] бачимо інший підхід щодо періодизації історії розвитку неперервної освіти. Автором виділяються **три етапи**:

I етап – до середини 60-х років. Неперервна освіта дорослих ототожнювалася тоді з післяшкільною освітою дорослих.

II етап – із середини 60-х до початку 70-х років. Неперервна освіта розглядалася вже як вся система освіти в умовах НТР і суспільно-економічних змін.

III етап – з початку 70-х років і дотепер. Спроби створити теорію, що визначає сутність неперервної освіти. Однак у 70-ті роки ХХ ст. спроби уніфікації теорії неперервної освіти не мали успіху.

Відомий діяч ЮНЕСКО Р. Даве вважав, що «...**неперервна освіта** – це процес особистісного, соціального і професійного розвитку індивіда протягом його життя, здійснюваний з метою удосконалення якості життя як окремого індивіда, так і суспільства. Це всеосяжна й об'єднуюча ідея, що охоплює формальне, неформальне і позаформальне навчання, здійснюване з метою досягнення якнайповнішого розвитку різноманітних сторін життя на різних його щаблях. Вона пов'язана як з розвитком особистості, так і з соціальним прогресом» [1, с.7]. Р. Даве визначив **перелік характерних ознак неперервної освіти:**

- охоплення освітою всього життя людини;
- розуміння освітньої системи як цілісної, яка охоплює всі види навчання, починаючи з дошкільного;
- залучення в систему освіти, крім навчальних закладів і центрів підготовки, формальних, неформальних і позаінституційних форм освіти.

У Меморандумі неперервної освіти Європейського Союзу [12] зазначено, що повноцінний розвиток особистості у складному соціально-політичному середовищі стає неможливим без уміння активно брати участь у суспільних процесах і адаптуватися до культурної, етнічної та мовної різноманітності. І лише освіта у найширшому розумінні цього слова може допомогти успішно впоратися з цим завданням. Її основою є ті базові навички, які людина набуває в юності. Проте в інформаційному суспільстві, на думку європейських експертів, ці навички мають бути переглянуті і розширені.

В Україні наявний розрив між якістю, яку може забезпечити наявна фахова підготовка, і тими вимогами, що постають перед освітою відповідно до розвитку суспільства. Головною умовою забезпечення потреби України у висококваліфікованих фахівцях є пошук шляхів удосконалення підготовки в галузі освіти, їх поширення та практичне використання. Професійна освіта стає не просто засобом підготовки фахівців для різних сфер діяльності, а обов'язковим етапом розвитку особистості для щораз більшого кола людей як в українському суспільстві, так і у світі.

Мета роботи:

з'ясувати можливості реалізації принципу неперервності та наступності у навчанні в умовах функціонування сучасної середньої загальноосвітньої школи України;

- **продемонструвати на прикладах способи впровадження у практичну діяльність принципу наступності у навчанні між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти.**

Завдання роботи:

- проаналізувати стан розроблення питання наступності та неперервності освіти в сучасній науці;

- визначити сутність і специфіку принципу неперервності та наступності розвитку освіти в Україні;
- експериментально перевірити ефективність програми впровадження заходів, що забезпечують реалізацію принципу наступності у навчанні учнів ЗНЗ на прикладі ЗОШ І–ІІІ ступенів № 21 м. Житомира.

Об'єкт дослідження – методичне забезпечення навчально-виховного процесу з учнями 1-х, 5-х класів загальноосвітньої школи.

Предмет дослідження – форми і методи реалізації принципу неперервності та наступності у навчанні як передумови забезпечення якості освіти.

У роботі висвітлюються результати досліджень і практичного впровадження неперервного та якісного навчання у дошкільних та середніх загальноосвітніх закладах України.

Для вирішення теоретичних та практичних завдань розкриваються такі положення.

У вступі обґрунтовано вибір та актуальність теми роботи, визначено рівень її наукового опрацювання, сформульовано її мету, завдання, визначено об'єкт та предмет дослідження.

У першому розділі – «Теоретичні засади принципу неперервності та наступності у навчанні» – проведено аналіз становлення неперервної освіти; проаналізовано особливості сучасної неперервної освіти; досліджено шляхи розвитку та сучасного стану неперервної освіти в Україні.

Другий розділ – «Впровадження принципу наступності в роботі дошкільних та середніх навчальних закладів» – присвячено дослідженню досвіду й особливостям здійснення механізмів забезпечення якості неперервної освіти, надані методичні рекомендації.

У висновках підведено підсумки міркувань та наявного досвіду роботи з впровадження принципу неперервності та наступності у навчанні.

У списку використаних джерел і літератури перераховано назви 19 найменувань, де висвітлюється проблема наступності в освіті.

Проблема якості освіти проявляється в суперечностях між сучасними потребами виробництва, економіки, суспільства та системою освіти, яка не завжди й не у всьому відповідає цим потребам. Точніше кажучи, якщо не забезпечити заплановану (затребувану) якість неперервної освіти, то не можна ставити й вирішувати ті завдання розвитку держави, яких потребує сучасне суспільство.

Розділ I

1.1. Проблема наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти

Школа не повинна вносити різкого перелому в життя дитини.

Нехай, ставши учнем, дитина продовжує робити сьогодні те, що робила вчора.

Найбільш яскравою ознакою сучасних змін у системі національної освіти, що вимагають відповідних управлінських, науково-методичних і організаційних рішень, є її реформування на засадах наступності та неперервності.

Проблема наступності в навчанні через цілий ряд причин досить складна як для досліджень, так і для розробки загальної концепції. Її складність полягає у відсутності єдиних підходів. Зокрема, коло наукових досліджень, пов'язаних з розв'язанням даної проблеми, досі ще залишається недостатньо розкритим як у вітчизняній, так і в зарубіжній педагогіці. Тому наступність у навчанні, залежно від наукових поглядів учених-педагогів, розглядається з найрізноманітніших позицій: і як нормативна функція дидактики, і як закономірність розвитку педагогічного процесу, і як загальнодидактичний принцип [18, с.13].

Проблема наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками — одна зі складних проблем загальної освіти. На сучасному етапі розвитку суспільства держава визнає пріоритетну роль дошкільної освіти, що спрямована на всебічний розвиток дитини, формування моральних норм, набуття нею соціального досвіду. Згідно із Законом України «Про дошкільну освіту» [5] вона є обов'язковою первинною складовою системи безперервної освіти. Для успішного навчання у школі і для всього подальшого життя людини особистісний розвиток у дошкільному віці має велике значення.

Отже, наступність розглядається як врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Вона забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання та навчання, започаткованих у дошкільному віці, створює умови для успішного переходу молодшого школяра в основну школу, відзначає Л. Калмикова [7, с. 10].

Адміністрація навчального закладу має організувати роботу із забезпечення наступності між освітніми установами без порушення зв'язків у цілях і завданнях, змісті та методах, формах організації навчання та виховання, приділяючи належну увагу вимогам суспільства до якості освіти дітей відповідного віку.

Зв'язок між загальноосвітнім навчальним закладом і дошкільним навчальним закладом має бути двостороннім. Вихователь дошкільного навчального закладу повинен добре знати зміст, завдання, принципи і методи навчання в школі. Він має бути добре обізнаним з нормативно-правовими документами, які регулюють роботу школи [8, с. 42]. Це допоможе йому правильно готувати дитину до шкільного навчання, правильно добирати методи і прийоми роботи. На сучасному етапі впровадження Базової програми розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» орієнтує педагога дошкільного навчального закладу на модернізацію освіти, перегляд багатьох установлених підходів, на новаторство, творчість. Педагогові важливо розуміти, що у роботі з дошкільниками немає місця «шкільній» моделі

навчання, не можна дітей перевантажувати інформацією. Пріоритет у роботі з дошкільниками повинен надаватись не навчанню, а вихованню й розвитку [2, с. 57].

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Необхідність наступності в роботі пов'язаних між собою ланок навчання обґрунтована в працях Я.-А. Коменського, Й.Г. Песталоцці, К. Ушинського, С. Русової. На початку ХХ ст. Н. Лубенець стверджував, що «починати виховання дітей зі школи – означає зводити будівлю на піску і без фундаменту» [10, с. 19]. Своєрідним уточненням цього положення є міркування Є. Тихеєвої, яка вважала, що «старший ступінь дитячого садка на одну третину вже школа, а молодший ступінь школи на одну третину дитячий садок» [10, с. 21]. У сучасній педагогічній літературі питання наступності між різними освітніми закладами вивчають В. Л. Ликова, М. Р. Львов, Т. С. Комарова, І. А. Моїсеєв, О. В. Проскура та інші. Підходи науковців до реалізації наступності зорієнтовані на необхідність врахування специфіки дошкільної освіти [9, с. 76].

Сучасні науковці (А. Богуш, О. Савченко) та педагоги-практики звертають увагу на неузгодженість у змісті, методах керівництва і формах організації педагогічного процесу дошкільних закладів і шкіл. Як наслідок, у першому класі не завжди реалізується набутий дітьми в дитячому садку досвід, що призводить до зниження пізнавального інтересу першокласників, ускладнює їх адаптацію до умов школи [17, с. 4]. Багато проблем існує і в реалізації наступності між методами навчання: в той час, як у початковій школі широко застосовуються проблемні методи навчання, в дитячому садку перевага надається різноманітним формам наочності та ігровим методам. Розв'язання зазначених суперечностей можливе за умови наступності у роботі цих освітніх ланок. Проблема пошуку ефективного здійснення наступності дошкільної та початкової освіти була і є в центрі уваги сучасної психолого-педагогічної науки і практики [15].

Забезпечення наступності та взаємодії між дошкільною та початковою освітою утворює простір для реалізації в педагогічному процесі дошкільного навчального закладу і початкової школи єдиної, динамічної та перспективної системи, спрямованої на розвиток, виховання і навчання старших дошкільників і молодших школярів. Саме тому сучасні тенденції розвитку дошкільної і початкової ланок освіти мають багато спільного, зокрема передбачають орієнтацію на особливості дитини, створення сприятливих умов для формування у неї належної спрямованості, самосвідомості, позитивної самооцінки, самоповаги та шанобливого ставлення до тих, хто її оточує, конструктивних мотивів поведінки, нахилів, потреб характеру, пізнавальних, психічних процесів тощо.

У Базовому компоненті дошкільної освіти [3] та Державному стандарті початкової загальної освіти [4] визнається пріоритетність компетентнісного підходу до розв'язання основних завдань дошкільної

та початкової ланок освіти. Ці документи покликані забезпечити поетапне становлення дитячої особистості, її фізичний, пізнавальний, соціальний, естетичний розвиток, набуття нею певного практичного досвіду, необхідного для використання у майбутньому житті.

Розглянемо напрямки наступності між дошкільною та початковою шкільною освітою.

Перший напрямок – це узгодити мету на дошкільному і початковому шкільному рівнях.

Мета дошкільної освіти – всебічний загальний розвиток дитини, визначений Базовим компонентом дошкільної освіти [3] у відповідності з потенційними віковими можливостями і специфікою дитинства як самооцінного періоду життя людини.

На кінець дошкільного періоду життя в дитини мають бути сформовані базові якості особистості: довільність, самостійність і відповідальність, креативність, ініціативність, свобода поведінки і безпечність, самосвідомість, самоставлення, самооцінка.

Мета освіти в початковій школі – продовжити всебічний загальний розвиток дітей з урахуванням специфіки шкільного життя поряд з освоєнням найважливіших навчальних навичок у читанні, письмі, математиці та ін.

Другий напрямок – збагатити освітній зміст у початковій школі. На основі досліджень О.Я. Савченко [18], О.В. Проскури, О.Л. Кононко та ін., мова йде:

- про введення в педагогічний процес різних видів дитячої діяльності творчого характеру (самодіяльних ігор, драматизацій, технічного і художнього моделювання, експериментування, словесної творчості, музичних, танцювальних імпровізацій);

- про насичення змісту навчання такими знаннями історико-географічного і краєзнавчого характеру, які б максимально активізували пізнавальні інтереси дітей, відповідали б їх потребам у практичній дії і формували почуття відповідальності за найближче оточення (ділянка школи, рослини на ділянці й у класі, оформлення приміщень);

- про збагачення змісту уроків естетичного циклу, художньої діяльності як одного із засобів самовираження дитини, заснованих на її індивідуальному емоційно-образному баченні; про прилучення до національної художньої культури шляхом відвідування музеїв, виставок, майстерень художників, концертів, театрів, бібліотек.

Мета – збагатити загальнокультурний розвиток дитини (розширити її інформаційний простір; виховати культуру сприйняття, почуттів, відносин, сформувати систему цінностей і переваг), а не тільки і не стільки її конкретні знання, які вона повинна відтворювати за вимогою вчителя.

Третій напрямок – удосконалити форми організації і методи навчання як у дошкільних закладах, так і в початковій школі. Сучасні наукові дослідження Л.А. Парамонової, М.М. Поддякова, З.М. Істоміної, Т.М. Фадеевої [12] вказують на необхідність:

- відмовитися від регламентованого навчання в ДНЗ (статичних поз на заняттях, розташування столів у ряд по типу шкільного, відповідей по піднятій руці тощо);

- забезпечити рухову активність дітей у школі на уроках фізкультури, великих перервах, а також у процесі позакласної роботи;

- використовувати різноманітні форми навчання, що включають специфічні види діяльності на інтегративній основі;

- використовувати в ДНЗ циклічність і проектну організацію змісту навчання, що створює умови для використання самими дітьми наявного в них досвіду;

- забезпечити взаємозв'язок занять (фронтальних, групових) з повсякденним життям дітей, самостійною діяльністю (ігровою, художньою, конструктивною тощо);

- створити розвивальне предметне середовище як у дошкільному закладі, так і початковій школі, функціонально моделюючи зміст дитячої діяльності;

- використовувати методи, що активізують у дітей мислення, уяву, пошукову діяльність, тобто елементи проблемності у навчанні, задачі відкритого типу, що мають варіанти «правильних» рішень;

- використовувати в початковій школі (особливо в перший рік навчання) ігрові прийоми, створювати емоційно-значимі ситуації, умови для самостійної практичної діяльності, коли діти можуть на основі наявних у них знань виявляти ініціативу, творчість, фантазію, відповідальність;

- змінити форми спілкування дітей як на заняттях у дошкільному закладі, так і на уроках у школі; забезпечити дитині можливість орієнтуватися на партнера-однолітка, взаємодіяти з ним і вчитися в нього (а не тільки в дорослого); підтримувати діалогічне спілкування між дітьми; визнавати право дитини на ініціативні висловлювання й аргументоване відстоювання своїх пропозицій, право на помилку.

1.2. Забезпечення наступності у роботі дошкільного навчального закладу, початкової та середньої школи

Наступність в освіті досягається лише тоді, коли навчально-виховний процес у дошкільному навчальному закладі спрямований на всебічний розвиток та підготовку дітей до навчання у школі, коли встановлені тісні контакти між дошкільним навчальним закладом і школою.

О. Савченко, трактуючи дану проблему, стверджувала, що «методичні і теоретичні засади реалізації наступності у системі освіти в цілому важливо акцентувати насамперед на тих загальних принципах, що на них вибудовується сучасна освіта і які стосуються дошкільця і початкової школи. Вони зосереджені на проблемах розвитку дитячої особистості, що є кінцевою метою вдосконалення всіх освітніх систем» [17, с. 5]. Зокрема, з боку дошкільних навчальних закладів наступність повинна виявлятися не тільки в підготовці дитини до школи, а й у забезпеченні її загального психічного розвитку, а з боку школи – передбачати продовження загального психічного

розвитку дитини на основі максимального використання того позитивного, що дитина набула в дошкільному віці.

«Наступність в роботі дитячого садка та початкової школи – це не тільки традиційна наступність у змісті, методах, формах і прийомах, перш за все, – бачення та реалізація наступності в лініях, основних аспектах розвитку особистості дошкільника та молодшого школяра» [17, с. 4]. На думку вченої, наступність потрібно розглядати як двобічний процес, коли зберігається самоцінність дошкільного дитинства і створюються передумови для успішного формування навчальної діяльності першокласників.

Пройшовши період адаптації до навчання у школі, діти включаються активно у навчально-виховний процес початкової ланки, перший вчитель стає для них референтною особою, а умови навчання поступово стають комфортними.

Перехід учнів з початкової в середню ланку школи – одна з педагогічно найбільш складних проблем, а період адаптації в 5-му класі – один з найважчих періодів шкільного навчання. В останні роки в педагогічній і психологічній літературі багато говориться про складності цього періоду навчання, що він став сприйматися мало не як об'єктивна криза розвитку дітей 9–10 років, що породжує серйозні педагогічні проблеми. Підстав для такого твердження більш ніж достатньо: стан дітей в цей період з педагогічної точки зору характеризується низькою організованістю, іноді недисциплінованістю, зниженням інтересу до навчання та її результатами, з психологічної – зниженням самооцінки, високим рівнем ситуативної тривожності. Це означає, що збільшується число дітей, що зазнають значні труднощі під час навчання та адаптації до нових умов організації навчального процесу. Для них особливо важлива **правильна організація адаптаційного періоду** при переході з початкової школи в середню ланку. Тому увага педагогічного колективу школи повинна бути направлена на забезпечення якості освіти як умови сталого розвитку шкільного співтовариства, постійно зростати до проблем адаптації школярів. Перехідний період з початкової школи в основну позначається на всіх учасниках освітнього процесу: учнях, педагогах, батьках, адміністрації школи, фахівцях психолого-педагогічної служби. Часто наслідки бувають негативними, що обумовлено:

- зміною соціальної обстановки;
- зміною ролі учня;
- збільшенням навчального навантаження;
- зміною режиму дня;
- різницею систем і форм навчання;
- нестиківкою програм початкової й основної школи;
- відмінністю вимог з боку вчителів-предметників;
- зміною стилю спілкування вчителів з дітьми.

Спостереження за учнями, спілкування з ними в цей період показує, що вони дуже розгублені, не можуть зрозуміти, як будувати стосунки з

педагогами, які вимоги обов'язкові для виконання – до школяра вперше пред'являється багато вимог з боку багатьох людей. На п'ятикласника обрушується потік інформації з незрозумілими для нього словами, термінами. Є і така категорія дітей, які в силу свого емоційного стану, створюють безліч організаційних труднощів.

Побудова **ідеальної моделі особистості випускника початкової школи** вимагає попереднього визначення **поняття** «психологічна готовність до навчання в основній школі». Специфіка навчальної діяльності, її вимоги до особистості школяра і визначають зміст психологічної готовності. Визначити структуру психологічної готовності можна тільки з урахуванням структури особистості і структури діяльності, так як, вважає **О.М. Леонт'єв**, «в основі особистості лежать відносини співвідпорядкованості людської діяльності, породжувані ходом її розвитку» [16, с.17].

Згідно з визначенням, що його дає «Робоча книга шкільного психолога» за ред. **І. В. Дубровіної** [16], готовність до переходу в середню школу - це:

- сформованість основних компонентів навчальної діяльності, успішне засвоєння програмного матеріалу;
- новоутворення молодшого шкільного віку – довільність, рефлексія, планування, теоретичне мислення;
- якісно інший, більш «дорослий», тип взаємовідносин з учителем та однокласниками.

Основною діяльністю молодшого школяра є навчання, а отже наприкінці цього періоду в нього має бути бажання вчитися і він повинен вміти вчитися. У початковій школі відбувається розвиток пізнавальних потреб, мотивації учіння, навичок учіння, формування навчальної діяльності. У особистісній сфері розвиваються індивідуальні особливості і здібності, навички самоконтролю, самоорганізації та саморегуляції, розвиток адекватної самооцінки і оцінювання інших. Наприкінці початкової школи у дітей мають бути сформовані такі центральні вікові **новоутворення**, як розвиток довільності, рефлексія, загальне позитивне ставлення до себе, адекватна самооцінка, внутрішній план дій, розвиток пізнавального відношення до дійсності, орієнтація на групу однолітків.

Разом з тим, передумовою успішної адаптації до подальшого навчання дитини у середній школі є наявність в реальному психолого-педагогічному статусі «випускника» молодшої школи основних рис статусу учня 5-го класу.

Ці новоутворення виявляються у новій особистісній позиції:

- 1) щодо навчання – учень має стати суб'єктом власної навчальної діяльності;
- 2) щодо ставлення до школи і вчителів – відповідальна усвідомлена позиція суб'єкта внутрішньошкільних відносин;
- 3) щодо однолітків – автономність від дорослих, конструктивність і певна соціальна зрілість у налагодженні усталених емоційних відносин.

Зміна форм організації навчальної діяльності може бути тою об'єктивною дійсністю, яка **перешкоджає успішному переходу** до основної школи. До таких **різких змін** умов навчання можна віднести:

- 1) сам факт переходу в середню освітню ланку, який висуває нові вимоги до дитини, що підкреслюється вчителями і батьками;
- 2) проведення уроків різними вчителями (звідси неузгодженість, різноманітність і якісне ускладнення вимог з боку вчителів; невміння ними враховувати вікові та індивідуальні особливості дітей тощо);
- 3) кабінетна система навчання;
- 4) збільшення навчального навантаження (поява нових навчальних дисциплін, інший рівень викладання матеріалу (більш теоретичний), що вимагає нового типу мислення; збільшення кількості уроків; прискорення інтенсивності, внутрішнього темпу уроку; розширення обсягу навчальної інформації тощо).

Отже, питання успішної адаптації п'ятикласників до умов навчання у середній ланці школи є актуальним у реалізації принципу неперервності та наступності в освіті.

Розділ II

2.1. Умови, що сприяють підвищенню ефективності виховання і навчання учнів з перших днів перебування в школі. Наступність і перспективність

Головною умовою забезпечення наступності у вихованні і навчанні є спрямованість педагогічного процесу дитячого садка і школи на всебічний розвиток особистості дитини. З огляду на це важливий зв'язок програм, методів і форм навчання в дитячому садку і початковій школі. Однак структура навчально-виховного процесу має свою специфіку в дитячому садку і школі. Тому спроби штучно перенести урок у дошкільний заклад або ігрові методи проведення занять у школу є непродуктивними. Водночас елементи навчальної діяльності, що формуються в процесі навчання на заняттях у дошкільних закладах, забезпечують успішність навчання в школі. А шкільне навчання має забезпечити взаємозв'язок, розширення, поглиблення й удосконалення отриманих у дитячому садку знань, умінь і навичок.

З проблемою наступності навчання і виховання пов'язана проблема їх перспективності. Якщо наступність означає врахування рівня розвитку дітей, з яким вони прийшли до школи, опору на нього, то перспективність навчання і виховання полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи. **Наступність** є передумовою спадкоємності навчання і виховання – врахування школою рівня знань, умінь і навичок дітей, їх подальший розвиток; перехід від навчально-ігрової до навчальної діяльності. Наявність внутрішнього зв'язку в змісті навчально-виховної роботи, методах педагогічного керівництва, формах організації діяльності у дитячому садку і молодших класах школи забезпечує цілісність процесу розвитку, навчання і виховання дитини [17]. Навчання в школі вимагає пошуку нових підходів до вирішення проблеми наступності, що допомагає успішному **розв'язанню завдань безперервної освіти в Україні** на перших її етапах: у дошкільному навчальному закладі та початковій школі. У реалізації цих завдань є певні **проблеми:**

– зняття суперечок між провідними лініями навчання та виховання суміжних вікових етапів, що визначають успіх всього подальшого гармонійного розвитку;

– проектування моделі цілісного освітнього простору на перехідному етапі від дошкільного навчального закладу до школи;

– керування процесом переходу від однієї діяльності (гри) до іншої (навчання);

– створення умов, необхідних для реалізації єдиної лінії загального розвитку дитини на суміжних етапах освіти [15].

Ці проблеми зорієнтовані передусім **на інтеграцію двох ланок освіти**, на усунення суперечок між запитам школи і програмними можливостями дитячого навчального закладу; між непідготовленістю дітей, які не охоплені суспільним дошкільним вихованням, і необхідністю враховувати специфіку дошкільної та початкової освіти.

Які ж причини, що викликають відокремленість дошкільної й початкової ланок освіти? Це, по-перше, невідповідність сучасних шляхів реалізації наступності науковим уявленням про самоцінність кожного вікового періоду розвитку дитини;

по-друге, відсутність спрямованості процесу навчання і виховання на вікові можливості та особливості дітей;

по-третє, поспішне проходження важливих для дітей стадій розвитку.

У педагогічній науці **«наступність і перспективність»** розглядається як дві сторони одного і того ж педагогічного явища. Перспективність – це погляд знизу вгору, а наступність – погляд зверху вниз. Тобто **перспективність** – це визначення пріоритетних ліній у підготовці дітей дошкільного віку до школи, які б максимально враховували потреби початкової школи в готовності дитини до оволодіння новою, провідною в молодшому шкільному віці навчальною діяльністю, творчим характером цієї діяльності, вільним проявом психічних новоутворень даного періоду, подальшим соціальним розвитком дітей у нових для них соціальних ролях учнів, способи діяльності тощо. **Наступність** – це врахування того рівня розвитку дитини, з яким вона прийшла до школи, опора на нього. Це забезпечує органічне, природне продовження розвитку, виховання і навчання, започаткованих в дошкільному періоді життя дитини [15].

На думку **І. Перережко**, проблема наступності в навчанні – це проблема забезпечення комфортних умов для якісно нового етапу розвитку дитини та розкриття її потенціалу. Принцип наступності в навчанні означає *погодженість і взаємозв'язок усіх шаблів навчально-виховного процесу*. Реалізація принципу наступності гарантує цілісність і єдність освітнього процесу [14]. Наступність забезпечує *поступовий перехід до нового вікового періоду, поєднання щойно здобутого дитиною досвіду з попереднім*. З одного боку, – це спрямованість навчально-виховної роботи в дитячому садку на відповідність вимогам, які будуть висунуті в початковій школі, а з іншого, – опора вчителя початкових класів на досягнутий шестирічками рівень

розвитку, здобуті в дошкільному закладі та сім'ї знання, навички й досвід дітей та активне використання їх у подальшому навчанні. Наступність утворює оптимальний простір для реалізації в педагогічному процесі дитячого садка і школи єдиної, динамічної та перспективної системи виховання і навчання. З проблемою наступності навчання пов'язана проблема перспективності. Якщо наступність в початковій школі означає врахування попереднього рівня розвитку дітей, опору на нього, то перспективність навчання в дошкільному закладі полягає у визначенні пріоритетних напрямів підготовки дітей до школи. Наступність є передумовою спадкоємності навчання – врахування школою набутого рівня знань, умінь і навичок дітей, орієнтація на їхній подальший розвиток [14]. На думку **Борисової З.Н.** [10], **наступність** — це обізнаність учителів початкової ланки освіти з програмами й методиками навчання і виховання дітей у дошкільному закладі, їх результатами з метою врахування отриманих знань у подальшій роботі початкової школи. **Перспективність** — це обізнаність педагогів дошкільної ланки освіти з програмами і технологіями навчання та виховання учнів початкової школи. Це той показник, який дає змогу визначити адекватні віку орієнтовні показники засвоєння дошкільниками знань, умінь і навичок. Спадкоємність тлумачиться, як успадкування чогось, продовження певної діяльності, справи, певних традицій. Отже, **спадкоємність у початковій школі** – це успадкування й подальший розвиток в процесі навчання діяльнісного й комунікативного аспектів життя дитини, засвоєних у дошкільному віці [10]. Діяльнісний аспект навчання передбачає збереження унікальної *провідної діяльності дітей дошкільного віку – ігрової* – з поступовим її ускладненням і *переходом до нової, складнішої – навчальної діяльності*. Комунікативний аспект навчальної діяльності передбачає збереження на перших етапах навчання індивідуального спілкування вчителя з учнями (лагідно-довірливе, гуманне ставлення до дитини, яка щойно ввійшла в новий колектив, зайняла нову соціальну позицію, що зветься «учень», «школяр»), поступове підведення дитини до усвідомлення своєї нової позиції, яка передбачає *зміну системи взаємовідносин «дитина-вихователь»*, що була панівною в дошкільному віці, *на систему «вчитель-учень»*, з поступовою орієнтацією випускників дошкільних закладів на особистість учителя як центральну фігуру в особистісно-діловому спілкуванні у процесі навчання [10].

Таким чином **наступність та перспективність навчання** є основними дидактичними принципами, що передбачають тісні взаємозв'язки змістового та процесуального аспектів дошкільного та початкового навчання. Тому наступність і перспективність розуміємо як необхідну умову безперервності розвивального навчання на дошкільній та шкільній ланках освіти, що забезпечується взаємозв'язком усіх компонентів дидактичної системи: мети, змісту, методів, засобів, форм. Саме наступність і перспективність дозволяють уникнути кризових явищ у психічному розвитку дитини під час зміни її життєвого простору.

2.2. Методичні рекомендації з питань реалізації неперервності та наступності у навчанні

Загальноосвітня школа І-ІІІ ступенів № 21 м. Житомира під час організації та методичного забезпечення навчально-виховного процесу велику увагу приділяє питанню адаптації майбутніх першокласників до умов навчання. З цією метою щороку впроваджується **система роботи**, що стала традиційною:

1. Співпраця школи з дошкільними навчальними закладами (ДНЗ № 39):

- зустрічі педагогів (вихователів ДНЗ та вчителів початкових класів) з обговоренням програм і планів навчально-виховної роботи (січень – лютий);
- організація та проведення у ДНЗ батьківських зборів «Готовність дитини до навчання у першому класі школи» (лютий).

2. Співпраця школи з батьками майбутніх першокласників:

- зустрічі-знайомства (індивідуальні) з майбутніми першокласниками та їхніми батьками (лютий – травень);
- збори для батьків майбутніх першокласників (червень).

Реалізація цих заходів забезпечує **зв'язок вихованців і педагогів дитячого садка і школи**. Для цього корисно організовувати екскурсії до школи, відвідування уроків, спільні розваги, а молодших школярів запрошувати у дитячий садок для зустрічі з випускниками підготовчої групи. Побутує також практика взаємовідвідування вихованцями дитячого садка і учнями початкових класів свят у дошкільному закладі та початковій школі («День знань», «Посвята у школярі», «Свято Букваря», «Прощавай, садочок»).

Особливо важливою для майбутніх учнів є фігура першого вчителя, якого вони сприймають як надзвичайну людину. Він повинен розуміти дітей, виявляти душевну турботу про них, зацікавленість у їхніх успіхах; повинен створювати оптимістичний настрій, дружельюбну доброзичливу атмосферу. Доцільно в дитячому садку розвивати практику попереднього знайомства з майбутнім учителем (на батьківських зборах), а також ознайомлення педагога з роботою випускної групи, вивчення індивідуальних особливостей дітей, участь у їхніх справах.

Взаємозв'язок педагогів дошкільного закладу і школи здійснюється на інформаційному (семінари-практикуми з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи) і на діяльнісному (обмін новаторськими методиками, досвідом організації навчальної діяльності старших дошкільників і молодших школярів, взаємне консультування) рівнях. Усі вони мають усвідомлювати, що підготовка дітей до школи, яка є одним з головних завдань дошкільної освіти, має спрямовуватися на всебічний розвиток особистості.

Мета освіти в початковій школі – продовжити всебічний загальний розвиток дітей з урахуванням специфіки шкільного життя поряд з освоєнням найважливіших навчальних навичок у читанні, письмі, математиці та ін. Як у дошкільному закладі, так і в школі освітньо-виховний процес повинен бути

спрямований на становлення особистості дитини: розвитку її компетентності (комунікативної, інтелектуальної, фізичної), креативності, ініціативності, самостійності, відповідальності, довільності, волі і безпеки поведіння, самосвідомості і самооцінки.

Перераховані завдання реалізуються під час навчання з 1 вересня, коли розпочинається адаптаційний період першокласників до умов навчання у школі. У цей період вимагається велика увага до особистостей маленьких школярів з боку класовода, інших вчителів, шкільного психолога, соціального педагога, вчителя-логопеда, членів адміністрації. Кожен педагог працює в рамках свого напрямку роботи, спільні зусилля дають позитивний результат.

Форми і методи реалізації принципу неперервності між початковою та середньою ланками шкільної освіти. Система роботи ЗОШ № 21.

Перехід до п'ятого класу є важливим етапом у житті дітей. Змінюється ситуація навчання, розширюється обсяг навчального матеріалу, з'являються вчителі-предметники. Це, безперечно, складний і відповідальний період, коли ефективність адаптації до нових умов навчальної діяльності в значній мірі залежить від наявної мотивації, відношення до школи, рівня соціальної компетентності.

Нові умови висувають вищі вимоги до розвитку мислення, пам'яті, уваги, до особистісного розвитку, а також ступеня сформованості навчальних знань. Коли вчитель ставить перед учнями навчальні завдання, він повинен знати, наскільки сформовані в них пізнавальні процеси. Дослідження вказують на те, що високий рівень розвитку пізнавальних процесів є запорукою успішного навчання, яке формує у дитини позитивну самооцінку та впевненість. Тому в роботі усього педагогічного колективу великого значення набуває цілеспрямована й системна діяльність із розвитку в учнів пізнавальних процесів, згуртованість колективу, діяльність на пізнання самого себе, на формування навичок взаємодії в колективі, на більш інтенсивну роботу на уроці.

Вчителям початкових класів для вирішення завдань наступності у навчанні учнів 4-х класів необхідно дотримуватися наступних вимог:

- більш ретельно вивчати та виконувати вимоги державного стандарту та навчальної програми, інших нормативних документів стосовно організації роботи в початковій школі;
- протягом всього періоду навчання слідкувати за якісним засвоєнням навчального матеріалу, не допускаючи розподілу його на «важливий» і «неважливий»;
- протягом навчання у четвертому класі організовувати системне повторення, ретельно виконувати аналіз типових утруднень та вчасно робити корекцію знань учнів.

Робота з питань адаптації учнів 5-х класів у ЗОШ № 21 розпочинається заздалегідь, коли ще майбутні п'ятикласники навчаються у 4-му класі, за такими напрямками:

1. Робота з учнями 4-х класів щодо готовності до навчання у 5-му класі: діагностична, розвиваюча, корекційна, профілактична робота з боку вчителів, шкільного психолога, соціального педагога, членів адміністрації (лютий – травень).

2. Співпраця вчителів початкових класів з вчителями середньої ланки щодо наступності у навчанні:

- взаємовідвідування уроків, виховних заходів, обговорення програм і планів навчально-виховної роботи (лютий – травень);

- збори для батьків учнів 4-х класів у ЗОШ № 21 та НВК № 38 «Готовність учнів до навчання у 5-му класі» (квітень);

- засідання малої педагогічної ради (круглий стіл): «Наступність у навчанні між початковою та середньою ланками» (серпень).

З початку навчального року з учнями 5-х класів організовується робота з питань адаптації до умов навчання у середній ланці школи за наступними напрямками:

- діагностична, розвиваюча, корекційна, профілактична робота з боку вчителів середньої ланки, шкільного психолога, соціального педагога, членів адміністрації (вересень – листопад);

- засідання малої педагогічної ради (педагогічний консилиум): «Адаптація учнів 5-х класів до умов навчання у середній школі» (листопад).

В період **адаптації молодших школярів** до нових умов навчання в 5-му класі, керівникам навчальних закладів, учителям, батькам необхідно:

- урахувати індивідуальні та психологічні особливості школярів;
- постійно спиратись на попередні знання, уміння та навички і на основі зазначеного забезпечувати їх удосконалення, осмислення вже на новому, вищому рівні;
- здійснювати обов'язкову підготовку школярів до засвоєння нових навчальних компетентностей;
- забезпечити систему взаємозв'язків у змісті, формах і методах педагогічного процесу, оптимальне співвідношення та зв'язок між окремими етапами навчального процесу;
- створювати освітньо-дидактичні ситуації, в яких дитина почувала б себе невимушено, комфортно, не боялась розкривати світ власних емоцій;
- забезпечити систему оптимальних вимог до знань і поведінки учнів, їхніх моральних якостей, форм і методів роботи з ними на всіх етапах навчання;
- упроваджувати засоби стимулювання та заохочення до пізнавальної діяльності;
- розвивати рефлексивні вміння дивитись на себе «з боку»;
- формувати навички самоконтролю й самооцінки;

- запроваджувати способи, спрямовані на подолання труднощів у навчанні учнів 5-х класів.

Рекомендації для адміністрації з питань забезпечення принципу наступності та неперервності в освіті можна узагальнити таким чином:

- Розробити план організаційно-педагогічних заходів для спостереження за проходженням дітьми адаптаційного періоду та створення сприятливих умов для успішної адаптації учнів 1-х, 5-х класів.

- Щорічно проводити педради, спільні засідання шкільних методичних об'єднань учителів початкових класів із запрошенням вихователів дошкільних навчальних закладів і вчителів-предметників з метою вивчення індивідуальних особливостей і навчальних можливостей учнів 1-х і 5-х класів.

- Не пізніше ніж за півроку до переходу учнів на предметну систему навчання призначити класних керівників, завчасно визначити вчителів-предметників, котрі будуть працювати у 5-х класах.

- Забезпечувати ознайомлення з навчальними програмами дошкільної освіти, початкової та основної школи організаційними формами та методами роботи з учнями на суміжних етапах навчання.

- Організовувати планове відвідування занять, уроків, виховних заходів учителями суміжних класів, вихователями дошкільного закладу.

- Заохочувати й підтримувати зв'язки вчителів початкових класів зі своїми колишніми учнями.

- Вивчати, узагальнювати та популяризувати кращий досвід роботи із забезпечення наступності в навчально-виховному процесі. У шкільних методичних кабінетах зосередити матеріали із зазначеного питання. Наступність у навчальному процесі на педагогічних радах, методичних засіданнях, конференціях.

- Залучати кращих вчителів до творчої розробки окремих питань наступності в педагогічному процесі.

- Доручити класному керівнику та практичному психологу розробити заходи з всебічного вивчення кожної дитини та соціально-психологічного патронату учнів 5-х класів.

- Забезпечувати взаємовивчення базового компонента дошкільної освіти, Державного стандарту початкової та базової й повної середньої освіти фахівцями окремих освітніх ланок.

Таким чином, неперервність в освіті – це чітко спланована, систематична та якісна робота усіх учасників освітнього процесу, що забезпечує ефективну підготовку учнівської молоді до життя в сучасному суспільстві.

ВИСНОВКИ

Наступність потрібно розглядати як один із основоположних принципів неперервної освіти, завданням якої є забезпечення цілісного розвитку особистості в навчанні дітей на перших трьох

ланках системи неперервної освіти. Таке розв'язання поставленого завдання дасть змогу вирішити проблему наступності між дошкільною, початковою та середньою ланками освіти на сучасному рівні.

Пріоритетною метою освіти в сучасній школі стає створення умов для розвитку особистості дитини, тих її якостей, які необхідні для життя в умовах відкритого суспільства (відповідальність, ініціативність, самостійність, здатність до рефлексії і т. д.).

В освітньому середовищі **двосторонній зв'язок дошкільного навчального та загальноосвітнього навчального закладів** практично можна здійснювати за такими напрямками:

1. В сучасних умовах у зв'язку з актуальністю питань, пов'язаних з реалізацією ідей неперервної освіти, переходом до навчання дітей з шестирічного віку, **завдання забезпечення наступності** між дошкільною, початковою та середньою ланками загальної освіти є теоретично і практично важливим.
2. Проблема наступності можна розв'язати лише за умов реалізації єдиної лінії загального розвитку дитини на етапах дошкільної, початкової, середньої ланки освіти.
3. Вивчення вітчизняних і зарубіжних літературних джерел дозволили виявити й сформулювати низку основних проблем якості неперервної освіти та запропоновані шляхи їх подолання.
4. Аналіз шляхів розвитку неперервної освіти дозволив сформулювати основні тенденції розвитку механізмів неперервної освіти. Виявлені тенденції дозволили промодельовати можливі варіанти шляхів розвитку неперервної освіти.
5. Досліджено досвід і можливості впливу на удосконалення якості неперервної освіти у ЗНЗ й розроблені рекомендації щодо використання цього досвіду.
6. Виявлено рівні встановлення неперервності та наступності в освіті: між педагогічними колективами; між дитячими колективами дошкільного навчального закладу і школи; спільна робота дошкільного навчального і загальноосвітнього навчального закладів з батьками.
7. Існує об'єктивна необхідність у подальшому дослідженні всього комплексу питань, які стосуються реалізації принципу наступності в навчанні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку.

Таким чином, принцип наступності для дошкільної та початкової ланок освіти є освітнім процесом на етапі дошкільної та початкової ланок освіти, який повинен забезпечити плавний, природний перехід дитини від позиції дошкільника до позиції молодшого школяра. Тому в педагогічній літературі наступність дошкільного закладу та початкової школи традиційно визначається як змістовий, двобічний зв'язок, що передбачає, з одного боку, спрямованість навчально-виховної роботи в дитячому садку на ті вимоги, які будуть пред'явлені дітям у школі, а з іншого, – опору вчителя на досягнутий

старшими дошкільниками рівень розвитку, на знання, навички та досвід дітей і активне використання цього в навчально-виховному процесі. Процес наступності послідовно має продовжуватись між початковою та середньою ланками у школі. Вивченню питання наступності велику увагу приділяють науковці та педагоги-практики. Але результативність впровадження у життя принципу неперервності та наступності у навчанні залежить від злагодженої роботи педагогічних колективів навчальних закладів.

Підсумовуючи вищевикладене, необхідно зазначити, що якість освіти оцінює споживач на ринку праці. Тому вона має відповідати його вимогам та очікуванням. Іншими словами, якість – поняття відносно й значною мірою визначається державною політикою та конкуренцією на світових і національних ринках освіти і праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Dave R. H. Foundation of Lifelong Education: Some Methodological Aspects // Foundation of Lifelong Education. – Hambourg, 1976. – P.34.10.<http://www.ec.europa.eu/education/policies/III/life/memoen.pdf>.

2. Базова програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» / Наук. ред. та упоряд. О.Л. Кононко. – 2-ге вид., випр. – К.: Світич, 2008. – 430 с.

3. Базовий компонент дошкільної освіти: Науковий керівник А. М. Богуш, дійсний член НАПН України, проф., д-р пед. наук.; авт. кол-в: Богуш А. М., Бєленька Г. В., Богініч О. Л., Гавриш Н. В., Долинна О. П., Ільченко Т. С., Коваленко О. В., Лисенко Г. М., Машовець М. А., Низковська О. В., Панасюк Т. В., Піроженко Т. О., Поніманська Т. І., Сідельнікова О. Д., Шевчук А. С., Якименко Л.Ю.– Видавництво, 2012.–26 с.

4. Державний стандарт початкової загальної освіти // Початкова школа. — 2011. — № 7. — С. 1–18.

5. Дитина. Програма виховання і навчання дітей від 3 до 7 років / Наук. керівн: О. В. Проскура, Л. П. Кочина, В. У. Кузьменко. – 2-е вид., доопр. і доповн. – К.: Богдана, 2003. – 328 с.

6. Закон України «Про дошкільну освіту». Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 49, ст. 259 / Верховна Рада України. – Офіц. вид. – К.: Парлам. вид-во, 2001. – 259 с. – (Бібліотека офіційних видань).

7. Закон України «Про освіту». Відомості Верховної Ради (ВВР), 1991, N 34, ст.451. Введено в дію Постановою ВР N 1144-ХІІ (1144-12) від 04.06.91// ВВР. – 1991. – N 34. – 452 с.

8. Калмикова Л. Сучасні проблеми наступності й перспективності та шляхи їх вирішення // Наступність і перспективність у навчанні й вихованні дітей дошкільного та молодшого шкільного віку: Матеріали конференції. – Переяслав - Хмельницький, 2000. – С. 10–15.

9. Методичні аспекти реалізації Базової програми розвитку дитини дошкільного віку “Я у Світі” / О.Л. Кононко, З.П. Плохій, А.М. Гончаренко [та ін.]. – К.: Світич, 2009. – 208 с.

10. Моисеев И. А. Преемственность. Дошкольное образовательное учреждение — начальная школа: Сб. метод. материалов. — М.: Новый учебник, 2008.— 144 с.

11. Наступність у навчально-виховній роботі дитячого садка і школи / За ред. З.Н.Борисової. — К., 1985.

12. Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки. Указ Президента України № 344/2013 від 25.06.13 року.

13. Ольга Гулай. CONTINUOUS EDUCATION AS A CONDITION OF FORMING A SKILLED TECHNICIAN Olha Hulay National Technical University of Luts'k L'vivs'ka Str., 75,UA – 43018 Luts'k,Ukraine hulay@i.ua

14. Онушкин В. Г. К критике современных концепций непрерывного образования / В. Г. Онушкин, В. А. Тарасова. – Л. : НИИ общего образования взрослых АПН, 1979. – 69 с.

15. Перережко І. Проблеми наступності в навчанні / І. Перережко // Початкова освіта. – 2006. – № 42 (378). – С. 7–9.

16. Проблеми наступності і перспективності дошкільної та початкової освіти. Дубяга С.М., Фефілова Т.В., Ткаченко С.В. Режим доступу– http://rmkboguslav.at.ua/Rmk/Seminaru/1_klas/Dop.doc

17. Робоча книга шкільного психолога. / Під ред. І.В. Дубровиной / М.: Просвещение, 1991. – 303 с.

18. Савченко О. Я. Наступність і перспектива в роботі двох перших ланок освіти // Дошкільне виховання. – 2000. – № 11. – С. 4–5.

19. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи. – К., 1997.

20. Тонконогая Е. П. Основные направления в развитии образования взрослых на современном этапе / Е. П. Тонконогая // Человек и образование. – СПб. : ИОВ РАО, 2010. – № 1 (22). – С. 25–27.

Додаток 1

Досвід роботи педагогічного колективу ЗОШ І–ІІІ ступенів № 21 м. Житомира щодо впровадження заходів, що забезпечують реалізацію принципу наступності у навчанні, можна представити у таблиці:

№	Напрямок роботи	Зміст роботи	Учасники процесу	Час проведення
1	Співпраця школи з дошкільними навчальними закладами (ДНЗ № 39)	Зустрічі педагогів з обговорення програм і планів навчально-виховної роботи	Вихователі ДНЗ, психологи ДНЗ та ЗНЗ, вчителі початкових класів, члени	Січень - лютий

			адміністрації	
2	Співпраця школи з дошкільними навчальними закладами (ДНЗ № 39)	Батьківські збори у ДНЗ «Готовність дитини до навчання у першому класі школи»	Батьки вихованців старшої групи ДНЗ, вихователі ДНЗ, вчителі початкових класів, члени адміністрації ДНЗ та ЗНЗ	Лютий
3	Співпраця школи з батьками майбутніх першокласників	Зустрічі-знайомства (індивідуальні) з майбутніми першокласниками та їх батьками	Майбутні першокласники, їхні батьки, вчителі початкових класів, шкільний психолог, логопед, члени адміністрації	Лютий - травень
4	Співпраця школи з батьками майбутніх першокласників	Збори для батьків майбутніх першокласників	Батьки майбутніх першокласників, вчителі початкових класів, шкільний психолог, логопед, члени адміністрації	Червень
5	Робота з першокласниками з питань адаптації до умов навчання у школі	Діагностична, розвиваюча, корекційна, профілактична робота	Учні перших класів, вчителі, що працюють з учнями перших класів, шкільний психолог, соціальний педагог, шкільний логопед, члени адміністрації	Вересень - травень
6	Робота з учнями	Діагностична,	Учні 2–4-х	Вересень -

	2–4-х класів	розвиваюча, корекційна, профілактична робота	класів, вчителі, що працюють з учнями 2–4-х класів, шкільний психолог, соціальний педагог, шкільний логопед, члени адміністрації	травень
7	Робота з учнями 4-х класів щодо готовності до навчання у 5-му класі	Діагностична, розвиваюча, корекційна, профілактична робота	Учні 4-х класів, вчителі, що працюють з учнями 4-х класів, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	Лютий - травень
8	Співпраця вчителів початкових класів з вчителями середньої ланки щодо наступності у навчанні	Взаємовідвідування уроків, виховних заходів, обговорення програм і планів навчально-виховної роботи	Вчителі початкових класів, вчителі середньої ланки, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	Лютий - травень
9	Співпраця вчителів початкових класів з вчителями середньої ланки щодо наступності у навчанні	Батьківські збори у ЗОШ №21 та НВК № 38 «Готовність учнів до навчання у 5-му класі»	Вчителі початкових класів ЗОШ № 21 та НВК № 38, вчителі середньої ланки, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	Квітень
10	Співпраця вчителів початкових класів	Засідання малої педагогічної ради (круглий стіл):	Вчителі початкових класів, вчителі	Серпень

	з вчителями середньої ланки щодо наступності у навчанні	«Наступність у навчанні між початковою та середньою ланками»	середньої ланки, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	
11	Робота з учнями 5-х класів з питань адаптації до умов навчання у середній ланці школи	Діагностична, розвиваюча, корекційна, профілактична робота	Учні 5-х класів, вчителі, що працюють з учнями 5-х класів, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	Вересень - листопад
12	Робота з учнями 5-х класів з питань адаптації до умов навчання у середній ланці школи	Засідання малої педагогічної ради (педагогічний консиліум): «Адаптація учнів 5-х класів до умов навчання у середній школі»	Вчителі, що працюють з учнями 5-х класів, вчителі початкових класів, шкільний психолог, соціальний педагог, члени адміністрації	Листопад

Додаток 2

ГОТОВНІСТЬ ДО ШКІЛЬНОГО НАВЧАННЯ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1. Діагностичний блок.

«Дослідження рівня психологічної готовності старшого дошкільника до навчання у школі» (тестові завдання).

1. Профілактичний блок.

«Попередження негативних явищ у розвитку дошкільника під час підготовки до вступу до школи».

Робота з педагогами:

1. Семінар-практикум *«Робота педколективу щодо забезпечення готовності старшого дошкільника до навчання у школі».*
2. Консультації, виступи, рекомендації.

Робота з батьками:

1. Круглий стіл «Готовність дитини до шкільного навчання».
2. Ділова гра «Готовність сім'ї та дитини до школи».
3. Лекція-семінар «Чи знаєте ви свою дитину?».
4. Лекція-семінар «Психофізіологічна адаптація до шкільного життя».
5. Лекція-семінар «Соціально-психологічна адаптація дітей до шкільного навчання».
6. Консультації, виступи, рекомендації.

2. Розвиваючий блок.

«Розвиток емоційно-вольової, комунікативної та мотиваційно-особистісної сфер дітей старшого дошкільного віку».

- Розвиток пізнавальної сфери.
- Програма розвитку інтелекту старших дошкільників.
- Програма розвитку соціальних функцій старших дошкільників.
- Програма роботи з дітьми, не готовими до шкільного навчання (індивідуальна).

4. Корекційний блок.

«Пізнаємо, вчимося, взаємодіємо».

I блок. Пізнавальна сфера.

II блок. Особистісна сфера.

III блок. Емоційно-вольова сфера.

IV блок. Соціальна сфера.

Програма «Буду вчитись добре» (індивідуально-групова форма).

Додаток 3

Готовність учнів 4-х класів до навчання у середній ланці школи

1. **Діагностичний блок** (визначення рівня готовності учнів до переходу в середню школу (школу II ступеня).
2. **Установчий блок.**
3. **Просвітницький блок** (підвищення рівня поінформованості батьків з питань особливостей розвитку емоційно-вольової та пізнавальної сфери учнів 4-х класів):
 - Виступ перед батьками «Чому вони не хочуть вчитися?».
 - Виступ на батьківських зборах для паралелі 4-х класів: «Перший раз – у п'ятий клас».

- Виступ перед батьками: «Перехід учнів початкової школи до середньої ланки школи».
 - Практичне заняття для батьків учнів 4-х класів: «Зрозумій дитину і допоможи».
- 4. Розвивальний блок** (підвищення рівня готовності дітей до навчання в
- 5. Методи дослідження:** середній школі шляхом формування позитивної пізнавальної мотивації до навчання):
- Розвивальне заняття-гра «П'ятий клас чекає нас».
 - Розвивальна гра для учнів 4-го класу: «Школа радості».
 - Корекційно-профілактична програма готовності учнів 4-х класів до навчання у школі II ступеня.

Корекційно-розвивальна програма готовності учнів 4-х класів до навчання у школі II ступеня (формування навичок взаємодії, пізнання самого себе, розвиток пізнавальних процесів, розвивальні та рухові ігри, вправи, релаксаційні розминки).

1. Анкетування.

2. Спостереження.

3. Тестування.

За основу рекомендованої діагностики взято матеріали з книги

Л.Ф. Тихомирова, А. В. Басова «Развитие логического мышления детей».

Перелік методик:

1. Опитувальник для дітей «Відношення до школи».

2. Методика оцінки мовного розвитку.

3. Методика «Короткий переказ».

4. Методика «Самооцінка».

5. Анкета на визначення шкільної мотивації у молодших школярів за Н. Лускановою.

Додаток 4

План проведення перших загальношкільних зборів для батьків майбутніх першокласників (червень)

1. Виступ директора школи:
 - презентація школи, педагогічного колективу, класоводів 1-х класів;
 - ознайомлення із статутом школи, традиціями школи, питання шкільної форми для учнів;
 - ознайомлення із режимом роботи школи;

- поради батькам майбутніх першокласників.
- 2. Виступ заступника директора школи з навчально-виховної роботи (початкова ланка):**
- ознайомлення із структурою навчального року для першокласників;
 - ознайомлення із типовими навчальними планами для учнів 1-х класів відповідно до наказів МОН України та проектом навчального плану для учнів 1-х класів даної школи;
 - організація харчування для учнів 1-х класів;
 - режим роботи груп продовженого дня для учнів 1-х класів;
 - особливості організації позакласної та виховної роботи для учнів перших класів;
 - обговорення поняття «шкільна зрілість»;
 - поради батькам майбутніх першокласників.

3. Виступ шкільного психолога:

- обговорення поняття «готовність дитини до навчання у школі»;
- фізіологічна готовність;
- інтелектуальна готовність;
- психологічна готовність;
- соціальна готовність;
- система роботи шкільної соціально-психологічної служби;
- поради психолога батькам майбутніх першокласників.

4. Виступ вчителя-логопеда:

- особливості розвитку мовлення дітей 6-7-ми років;
- шляхи подолання труднощів у мовленні майбутніх першокласників;
- поради логопеда батькам майбутніх першокласників.

5. Виступ голови шкільного батьківського комітету:

- співпраця батьків та вчителів школи з питань організації навчально-виховного процесу;
- порядок надходження та використання добровільних внесків батьків;

- обговорення проблемних питань.
- 6. Виступи батьків майбутніх першокласників, відповіді на запитання.
- 7. Виступ вчителів-класоводів 1-х класів перед батьками класу (окремо в аудиторіях):
- самопрезентація вчителя;
- знайомство з батьками та обговорення питань підготовки до навчання дітей у першому класі;
- вибори батьківського комітету класу;
- поради вчителя батькам майбутніх першокласників.

Додаток 5

**План проведення засідання малої педагогічної ради
«Наступність у навчанні між початковою та середньою ланками»
Форма проведення – круглий стіл (серпень)**

1. Доповідь заступника директора школи з НВР (початкова ланка):

- актуальність проблеми наступності;
- ознаки дезадаптації;
- педагогічні причини дезадаптації;
- психологічні особливості підліткового віку;
- дотримання принципу наступності під час викладання навчальних предметів;
- результати навчальних досягнень учнів 4-х класів за минулий навчальний рік з основних предметів (моніторинг рівня знань учнів 4-х класів– річні оцінки та результати ДПА);
- компетентісно орієнтований підхід як засіб забезпечення наступності
- компетентісна готовність до переходу в основну школу;
- забезпечення принципу наступності між початковою та основною школою;
- методичні поради для вчителів основної школи.

1. Виступ шкільного психолога:

- результати досліджень з питань готовності учнів 4-х класів до навчання у 5-му класі;
- ознайомлення з результатами проведеної психологічної роботи з учнями 4-х класів протягом їх навчання у початковій ланці (досягнення і проблемні питання);
- поради психолога вчителям основної школи, класним керівникам.

2. Виступ соціального педагога:

- ознайомлення з результатами проведеної соціологічної роботи з учнями 4-х класів протягом їх навчання у початковій ланці (досягнення і проблемні питання);
- поради вчителям основної школи, класним керівникам.

2. Виступи класоводів 4-х класів – майбутніх учнів 5-х класів:

- презентація учнівського колективу (навчання, позакласна робота, виховна робота);
- особливості роботи з батьками класу протягом 4-х років навчання, склад батьківського комітету;
- поради вчителям основної школи, класним керівникам.

4. Виступи класних керівників 5-х класів, обговорення питань, що виникли у процесі роботи круглого столу.